

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1101081/8

בבית הדין הרבני האזורי פתח תקווה

לפני כבוד הדיינים:

הרב דוד גרוזמן

התובעת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד מזל בנדח)

נגד

הנתבע: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד אביחי בן דוד)

הנדון: דחיית בקשה להצמיד את חיוב המזונות למדד

החלטה

הצדדים הופיעו לדיון בתאריך כ"א באדר א' תשע"ט (26.2.19) ובית הדין בהחלטתו מאותו יום העלה על הכתב את ההסכמות אליהם הגיעו הצדדים.

בין השאר הסכימו הצדדים על חיוב הבעל במזונות חודשיים וזה לשון ההחלטה:

בעניין מזונות הילדים שהינם בגילאי כ- 8,6,4: הוסכם כי הבעל ישלם עבור מזונות הילדים 1000 ש"ח לכל ילד עד גיל 18, (סה"כ 3000 ש"ח) ועבור מדור הילדים והחזקה 500 ש"ח + מחציות הוצאות חריגות ככל שיידרש על ידי אנשי המקצוע. כיום מוסכם כי לפי המצב הנתון נדרשים עוד 1000 ש"ח עבור מחציות לילדים, לצורך חינוך, תשלומי בי"ס וגנים, מימון טיפולים ושיעורי עזר. הוסכם כי הבעל ישלם סה"כ 4500 ש"ח וזאת על פי הצרכים כעת.

סכום המזונות ישולם בכל יום 10 לחודש לועזי. החל מ-10.3.2019. סך זה נקבע כדמי מזונות קבועים.

מוסכם כי בכל מקרה הסכום הכולל לרבות הוצאות חריגות לא יפחת מ-4000 ש"ח. (אף אם בפועל לא תהיינה הוצאות חריגות).

מוסכם כי כל ההחלטות בנוגע לצורך בטיפולים בילדים המצריכים הוצאות חריגות, ייקבעו על ידי אנשי מקצוע: טיפולים רפואיים – ע"י רופא המשפחה, טיפולים רגשיים ושיעורי עזר וכיו"ב – ע"י יועצת ביה"ס. והכל לפי שיקול דעת ביה"ד.

עניינה של החלטה זו בבקשת האישה ובאת כוחה, להצמיד את התחייבות הבעל בסך 4000 ש"ח לחודש, למדד יוקר המחיה.

בית הדין העביר את בקשת האישה לבעל, ובתגובתו הודיע בא כוח הבעל כי הוא מתנגד לכל שינוי בהסכם.

באת כוח האישה מבקשת עיון חוזר בבקשתה זו לחייב את הבעל בהצמדת חיוביו למדד יוקר המחיה.

כמו כן מבקשת באת כוח האישה לעיין בשנית בבקשתה לחייב את הבעל במזונות עבר.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

גם את בקשתה בעניין זה העביר בית הדין לבעל, ולאחר קבלת תגובת בא כוח הבעל – בית הדין דחה את בקשתה, משום שבבקשתה היא הודתה שאכן הבעל שילם בעבר את מזונות הילדים אלא שאינה יודעת האם הסכום ששילם בעבר הגיע לסך עליו התחייב בעת ההסכם, וביקשה לבדוק את הנתונים כדי לחייב אותו בהפרשים, ככל ויהיו.

הנושאים לדיון

להלן נדון בנידונים שבמחלוקת והכרעת הדין בכל אחד ואחד מהם.

א. הצמדת חוב למדד:

1. כסף הוא ערך ולא שווי;
 2. שיטת הסוברים שפעמים שיש בכסף תנודות שער;
 3. דעת הסוברים שהכסף שומר על ערכו – משום שזה עניינו של הכסף או משום שהמלווה מלווה על דעת שהלווה ישלם כפי הערך שישתנה;
 4. חוב שאינו הלוואה;
 5. שיטת הסוברים שהכסף – אין תנודות בערכו;
 6. הבדל בין שינוי בערך הכסף מחמת תנודות השוק לבין שינוי מחמת קביעת המלכות;
 7. אם המלכות קבעה ערך חדש למטבע;
 8. דין הכסף של היום;
 9. העולה מהאמור לעניין הצמדת חובות.
- ב. גדר חיוב מזונות הילדים.
- ג. הבדל בין חיוב על ידי הבעל לבין חיוב על ידי בית הדין.
- ד. תביעת "שמא" לחוב מזונות עבר.

א. הצמדת חוב למדד

נשוב ונזכיר את עקרונות ההלכה בעניין חיוב הצמדת חוב למדד, עקרונות שכתבנו בפסק דין בעבר (תיק 985020/7 בבית הדין פתח תקוה. פורסם) בעניין תביעת הצמדת חוב כתובה למדד.

1. כסף הוא ערך ולא שווי

הגמרא בכבא מציעא (דף מד ע"ב) אומרת:

אמר רבא: האי תנא סבר דהבא טבעא הוי, דתניא: "פרוטה שאמרו אחד משמונה באיסר האיטלקי" – למאי נפקא מינה? לקדושי אשה, "איסר אחד מעשרים וארבעה בדינר של כסף" – למאי נפקא מינה? למקח וממכר, "דינר של כסף אחד מעשרים וחמשה בדינר של זהב" – למאי נפקא מינה? לפדיון הבן. אי אמרת בשלמא טבעא הוי – משער תנא במידי דקיץ, אלא אי אמרת פירא הוי – משער תנא במידי דאוקיר וזיל, זימנין דמהדר ליה כהנא וזימנין דמוסיף ליה איהו לכהנא? ! אלא שמע מינה טבעא הוי, שמע מינה.

בגמרא מבואר כי הזהב הוא מטבע ובלשון הגמרא "טבעא", והיות שזו הגדרתו – מטבע – אין בו שינוי שער או ערך, אלא טבעו הוא שהוא המטבע והוא הפלס של ערך הדברים הנקנים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בו. אם יש עליית שער או ירידת שער אין העלייה והירידה בערך הכסף, אלא התנודות הן בדברים הנקנים בכסף. אף שאפשר שסיבת העלייה או הירידה טמונה בכסף עצמו, כגון שהתגלו מכרות רבים של כסף או זהב וכך מחיר המטבע ירד וכן להפך, אפילו הכי, עדיין המושג 'כסף' מכריח כי לא הכסף הוא שמשנתנה אלא ה'פירות' ושאר הדברים הנקנים בכסף הם שערכם משתנה.

וזו לשונו של החזון איש (ביורה דעה סימן עד ס"ק ה):

המלוה חברו מטבע והוזלה ואייקור פירי – אף על גב דהסיבה היא במטבע שהושפע שפע של כסף, מכל מקום אינו מוסיף לו, דזהו כחו של מטבע שאמרה תורה גזלן ומזיק דמשלם כשעת הגזילה, וכדאמרו ריש פרק הזהב דיוקרא וזולא מתיחס אל הפירי לעולם ולא אל המטבע.

ואפילו נפסל המטבע בינתים וקם מטבע חדש – כל שלא נשתנה משקלו הרי זה כמו מטבע ראשון, בין שהוקרו פירי בין שהוזלו, כיון שאין שינוי המטבע ראוי לגרום שינוי במחיר הפירי אם הוזלו או הוקרו פירי הוי כהוקרו והוזלו בזמן שהמטבע קיים ולא נשתנה.

וכן כתב (בס"ק ח) וזו לשונו: "ואף אם הסיבה היתה מחמת סגולת הכסף שהוקר, שכן הוא הדין לחשוב לעולם היוקרא וזולא בפרות ומטבע כדקאי קאי."

מבואר שבמטבע כסף אין התייחסות לעליית ערכו או לירידת ערכו כי כל המושג 'כסף' הוא הכלי שעושה קונים ועושה משיגים את התמורה הנצרכת והוא המודד להון. על כן, כמצפן וכפלס להון, אי אפשר לייחס אליו שינויים בערכו, ועל כן כל השינויים מתייחסים אך ורק לדברים הנצרכים ורק בהם חל שינוי הערך.

2. שיטת הסוברים שפעמים שיש בכסף תנודות שער

אומנם ברור מדברי הגמרא שהכסף הוא 'טבעא' ובו אין תנודות, אלא התנודות מיוחסות לדבר הנקנה ולא לערך הכסף, אך נחלקו האחרונים כשהתנודות הן מחמת הכסף ועל פי קביעת המלכות שהכסף אינו כפי שהיה – אם גם במקרה זה יש לשנות את ערך הכסף, להתאים לו את החזר ההלוואה ושאר החובות הכספיים ולשלמם כפי הערך החדש.

והנה כתבו התוספות (בבא מציעא שם דיבור המתחיל "מקח וממכר") וזו לשונם:

פירש רש"י שאם מכר לו דינר ביותר מכ"ד איסרין נתאנה לוקח ואם יש שתות יחזיר. וקשה דהא זימנין דזול איסרי כדאמרין בקדושין (שם). לכן נראה לפרש שאם מכר לו חפץ בכ"ד איסרין כשהיו כ"ד בדינר ואחר כך זול והיה ל"ב בדינר – אינו יכול לפטור עצמו בכ"ד איסרין ולומר הדינר הוא דאייקר ואיסרין עמדו במקומן, אלא יתן לו דינר כסף או ל"ב איסרין.

מבואר בדברי התוספות שכל מכר שסוכם מחירו [במטבע המוגדר 'טבעא' בהשוואה למטבעות אחרים] – גם אם השתנה השער, המחיר שומר על ערכו [במטבע זה] וצריך לשלם לפי ערכו העכשווי [אף שהסוכם שהוזכר הוזכר במטבע אחר ואף התשלום בפועל – בו הוא]. ולכן אם סיכמו על מחיר של דינר, שביום המכירה היה ערכו שווה לכ"ד איסרים, אך מחמת תנודות השער והשוק השתנה ערך הדינר וערכו שווה היום לל"ב איסרים, יצטרך הקונה לשלם כפי הערך העכשווי, קרי: ל"ב איסרים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מדברים אלו מוכיח המהרשד"ם (חושן משפט סימן עה) ומסיק שבכל התחייבות כספית הכסף שומר על ערכו, ואף אם המלך שינה את הערך וקבע ערך חדש ישלם המתחייב כפי הערך החדש.

כן הוכיח זאת מהגמרא (בבא קמא דף צו ע"ב):

בעא מיניה רבא מרב חסדא: המלוה את חבירו על המטבע והוסיפו עליו – מהו? אמר לו: נותן לו מטבע היוצא באותה שעה. אמר ליה: ואפילו כי נפיא? אמר ליה: אין. אמר ליה: אפילו כי תרטיא? אמר ליה: אין. והא קא זיילין פירי? אמר רב אשי: חזינן, אי מחמת טיבעא זיל – מנכינן, ואי מחמת תרעא זיל – לא מנכינן ליה. והא קא שבח לענין נסכא? אלא כי הא דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע עבדי עובדא בזווי דאגרדמיס טייעא עד י' בתמניא.

בדברי הראשונים שם מבואר דלאו דווקא אם הוזלו הפירות מחמת המטבע שהוקר שצריך לתת לו מטבע היוצא באותה שעה, אלא אף אם הוקרו הפירות מחמת שהמטבע הוזל משלם לפי מטבע היוצא באותה שעה. ומכאן ראיית מהרשד"ם, וזו לשונו:

למדנו מכאן שאם אנו רואים שבשביל המטבע חדש נותנים לאיש פירות יותר ממה שנותנים בשביל הישן, לא יפרע אלא לפי חשבון הישן, וכן כתבו רב אלפס ז"ל והרמב"ם והסכימו שכן הדין אם פחתו ממנו, וכן דעת הרשב"א וכן דעת בעל התרומה וכן דעת הרא"ש ובנו הריב"א [צ"ל "הריב"ה" – וכן הוא כמה פעמים בתשובה זו – והיינו: הר"י בעל הטורים] ז"ל.

אם כן כשם שאם הוסיפו על משקל המטבע, אם הוזלו הפירות בשביל אותו התוספות לא יתן לו מן המטבע החדש, דהוי רבית, שכן [צ"ל: "כן", "כמו כן" או "כל שכן"] להפך: אם פחתו משקל המטבע עד שנראה שאין נותנים כל כך פירות עתה במטבע החדש כמו שנותנים במטבע הראשון – צריך שיתן לו שווי מטבע הראשון כדי שלא יפסיד מלוה.

ואחר שאנו רואים שתלוי ענין זה בזילי פירי או ביקירי פירי – מה לי שיהיה הפחת או העילוי מצד המשקל או מחמת גזרת ומאמר המלך ירום הודו? הכל אחד, דדינא דמלכותא דינא. ואם כן, אחר שאנו רואים שבשעת עליית הגרוש או הזהוב היו נותנים סאה בשקל אחד, ועתה – שירד על פי גזרת המלך ירום הודו – באותו שקל אין נותנין אלא ג' קבין, נמצא שאם היה פורע הגרוש באותו שווי שהיה בשעת מלוה אין כאן פרעון. אלא ודאי שחייב הפורע ליתן לפי שיווי דהשתא עד שיהיו עולים המניין מן הגרוש כשעור שהיו עולים בשעת העלוי.

הרי שמהרשד"ם מחזק את שיטתו מהסוגיה הנ"ל, שכל שינוי בערך המטבע מחייב את החייבים לשלם כפי הערך הישן של המטבע וכפי כוח הכסף שהיה בו בשעת ההתחייבות, ואם צריך להוסיף על המטבע החדש יש להוסיף, ואם לתת פחות – נותן פחות.

עוד מבואר בדבריו שאין זה משנה מה היה הגורם לירידת ערך המטבע, אם ירד מחמת ירידת ערך המטבע בעולם, מחמת ירידת ערך המתכת בעולם או מכל סיבה אחרת. העיקרון הוא שכל עוד ברור שירידת ערך הכסף ושינוי השער נבעו משינוי בכסף עצמו ולא משינוי הכלכלה בעולם, משינוי ערך הדבר הנקנה או מכל סיבה אחרת, אלא ברור שהשער שהשתנה הוא מחמת השינוי שחל בכסף עצמו – כוח הכסף צריך להישמר, ומי שלקח או התחייב בעבור כסף זה – מחויב הוא לשלם את כוח הכסף שהיה בזמן ההתחייבות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אומנם אם נאמר כך יקשה עלינו לבאר את סוגיית הגמרא שהובאה לעיל שאין תנודות בשער הכסף אלא רק בפירות הנקנים. ואם כן, כיצד יפרנס המהרשד"ם גמרא זו? ועל כן צריך לומר וכך ראיתי שמבאר בנתיבות שלום (סימן קסה ז) שהגמרא דיברה כאשר ידוע שיש תנודות שער אך לא ידוע אם התנודות הן בכסף עצמו ובגללו או בגלל הפירות הנקנים, ועל כן במקרה זה ההנחה היא כי הכסף שומר על ערכו והתנודות הם בפירות הנקנים.

דברי המהרשד"ם אומנם נאמרו כשדן (בסימן עה) בהפחתת שער הכסף על ידי המלך, אך משאר תשובותיו משמע שדבריו ושיטתו לא נאמרו רק במקרה זה, אלא אף בכל מקרה שבו ידוע ששינוי השער הוא בעטיו של השינוי בכסף.

כן הביא המהרשד"ם חיזוק נוסף לדבריו מתשובת הרא"ש (כלל צז) וזו לשונו:

עוד לקיום כל מה שכתבתי – תשובת הרא"ש (כלל צד סימן ז) וזו לשונו:

מי ששלח יד בפקדון דינרי זהב והוציא, שוב חייב לשלם דמים כפי מה ששויים בשעת שליחות יד, דכל מידי דשייך ביה יוקרא וזולא מיד כששלח בה יד נעשה עליו גזלן

כו'. עיין שם. הרי לך בפירוש שצריך שיפרע השיווי בדמים.

3. דעת הסוברים שהכסף שומר על ערכו – משום שזה עניינו של הכסף או משום שהמלווה מלווה על דעת שהלווה ישלם כפי הערך שישתנה

אומנם נראה שאפשר שיהיה הבדל התלוי בהבדלי הטעמים בין הרא"ש לבין מהרשד"ם בדין שפסקו שניהם, שמשלם כפי כוח הקנייה של הכסף שהיה בשעת ההתחייבות:

לדעת הרא"ש הטעם הוא משום שזו משמעות הכסף, דהיינו כוח הקנייה שבו, ולכן אם לווה כסף שבכוחו היה לקנות בו כמות מסוימת של פירות – כשיחזיר את הכסף, צריך להחזיר כסף שיכול להשתמש בו ולקנות את אותו כמות הפירות שיכול היה לקנות בעת ההתחייבות [אם לא שאכן השינוי במהותו הוא במחיר הפירות].

אך בדעת המהרשד"ם נראה שבנוסף לדברי הרא"ש ולטעמו הוסיף הוא עוד טעם, והוא שעל דעת זה הלווה לו כסף שלא יפסיד מכך שהכסף שינה את ערכו (ובתנאי שלא נוצרה בעיה של ריבית). וזו לשונו:

גם קים לן בלי ספק שאם היה יודע המלווה שיהיו מוסיפין על המטבעות, שהיה מתנה עם הלווה שלא יתן לו אלא במשקל המטבע הישן, ובפרט אם היו הפירות זלים בשביל התוספות. וכי תימא למה לא התנו דבר זה? כמו שהתנו שיפרע לו בגרושי"ש או בזהובים כנהוג – ככה היה להם להתנות שאם ירד הגרושי"ש שיפרע לו שיעור שוויו כשעה הראשונה [...]

כבר אמרו שדבר דלא שכיח [...] לא שייך ביה תנאי [...] יש לנו לילך בתר אומדן דעתא [...] ואם כן יש לנו לומר דהוי כאלו התנה, כיון דמה שלא התנה לפי שלא היה עולה בדעתו.

מפורש בדבריו שכשהלווה לו כסף הלווה על דעת שבחזרתו יחזיר לו את ההלוואה עם אותה כוח קנייה שהייתה בעת ההלוואה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

4. חוב שאינו הלוואה

נפקא מינה לכאורה מההבחנה בין הטעמים בהתחייבות שאיננה הלוואה, שאינה תלויה בדעת בני אדם, כגון גזלה או נזיקין, שהחיוב לשלם אינו נובע מההסכמה הדדית שבין הצדדים אלא מחמת חיוב התורה, ובזה רק השיקול מהו כסף יכריע: אם כסף משמעותו כוח קנייה אזי גם בגזלה ובנזק ישלם כפי הערך שהיה בשעת הגזלה, ואם כסף משמעותו ערך אזי רק על ידי התניה מחויב לשלם כפי הערך שהיה בשעת ההתחייבות, ואם כך בגזלה ובנזק ישלם כפי הערך של שעת התשלום.

ובמפורש כתב זאת המהרשד"ם שם בשם הגהות מיימוניות וזו לשונו:

עוד מצאתי הגהה פרק ד' מהלכות מלוה ולוה וזו לשונו:

אף על פי ששנינו שם גזל מטבע ונפסל אומר לו "הרי שלך לפניך" ואינו משלם לו חדש היינו שכתורת גזל בא לידו, וכיון שהחזיר לו מה שגזל פטור. אבל מלוה להוצאה נתנה, הילכך אפילו נתן לו אותם מעות אין זה פרעון עד שישלם לו מטבע חדש ובלבד שלא יהא צד רבית.

ובהמשך הסיק וזו לשונו:

אשר אין ספק שכל בן דעת יודה על זה שכן היא הסברא, כקונה כמוכר כמלוה כלוה, ראוי לפסוק כן הלכה למעשה שכל מי שחייב ליתן לחברו בין ממקח ובין מהלוואה מאה גרושי"ש או ק' זהובים שעתה בשעת הפרעון יפרע כל כך זהובים או כל כך גרושי"ש שיהיו שוים הק' שבשעה ראשונה.

אם כן יוצא שלמהרשד"ם הטעם שמשלם הלוואה או במכר כפי ערך שהיה לכסף בשעת ההתחייבות הוא משום שעל דעת זה נתן המוכר או המלווה שישלם ללא שיפסיד.

היוצא מכך הוא שחוב של כתובה, שאינה בגדר של 'מלווה להוצאה ניתנה', אין לומר שיש בו התניה של "מה שנתתי – תחזיר, עם אותו כוח קנייה", שהרי החוב לא נוצר על ידי נתינת כסף במטרה להחזירו לאחר זמן, ואין כאן היפרדות של מאן דהו מכוח קנייה שאינו יכול לממשו, שכביכול הוא מתנה "בעבור זה שאין לי אותו כוח קנייה כעת – תשיב לו אותו לאחר זמן, עבור זה שהיה אצלך". על כן לכאורה נראה שמהרשד"ם יודה בחוב של כתובה שאין לעדכנו כפי ערכו כעת.

אולם לדעת הרא"ש – כפי שביארנו לעיל שאין סברתו משום התניה, אלא זהו גדר 'כסף' ולכן את מה שהתחייב יש להשיב עם אותו כוח קנייה – אפשר שגם בחוב של כתובה יש לפרוע כפי הערך המעודכן לזמן הפירעון.

ואומנם מה שפשוט למהרשד"ם נשלל על ידי האחרונים.

5. שיטת הסוברים שכסף – אין תנודות בערכו

המחנה אפרים (הלכות מלוה ולוה דיני רבית סימן כה) דחה את הראיה שהביא המהרשד"ם מהתוספות בבבא מציעא (כדלעיל) וביאר שמה שכתבו התוספות שצריך לשלם ל"ב איסרים ולא כ"ד כפי שהתחייב מראש הוא משני טעמים:

האחד:

ומדברי התוספות בפרק הזהב אין ראיה, דהיא איירי במוכר חפץ בכ"ד איסרין, דסתמא כל המוכר בכ"ד איסרין כאומר "בדינר אני מוכר לך", דכ"ד

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

איסרין הוא דינר. ולפיכך צריך ליתן לו דינר. ואף על גב דאיכא למימר הדינרים הם שהוקרו, ולפי סברת מהרשד"ם ז"ל אמאי לא מצי לפטור בטענת שהדינרים הם שהוקרו ואיסרין כדשוויין שויין.

היינו: אף שהסיכום ביניהם היה כ"ד איסרים, כיוון שכ"ד איסרים הם דינר הרי נחשב שסיכמו ביניהם שישלם לו דינר, ועל כן כאשר הדינר נהיה שווה ל"ב איסרים צריך לשלם לו מחיר זה.

והשני:

אבל לעניות דעתי נראה דמה שכתבו התוספות ז"ל בפרק הגוזל במוכר פרגמטיא – כל שלא פירש שיתן לו מטבע נותן לו מטבע שנפסל – איירי במוכר לו לזמן בהקפה והמעות נעשו עליו מלוה, אבל במוכר שלא בהקפה אלא "עד שיבא בני" או "עד שאמצא המפתח" לא מצי ליתן לו מטבע שנפסל, דאם כן נמצא זה נתאנה. וכן נראה מדברי התוספות בפרק הזהב שכתבו דאיצטריך לאשמועינן שלא יאמר הדינרים הם שהוקרו והאיסרין כדקיימי קיימי, משמע דבלא טעמא דכ"ד איסרין הם דינר אחד – כל שהוזלו צריך ליתן כדהו שוו מעיקרא, אלא בשביל שלא הוזלו האיסרין אלא שהדינרים הם שהוקרו איצטריך לאשמועינן.

היינו: מחמת דין אונאה צריך לשלם לו ל"ב ולא כ"ד איסרים, כיוון שאם סיכמו על כ"ד איסרים וכעת הדינר שווה ל"ב איסרים אם ישלם בזמן התשלום כ"ד ולא ל"ב יחשב המוכר כמי שהתאנה, ולכן קבעו תוספותו שישלם ל"ב, אך לא משום שזהו השווי הריאלי של החוב שהיה כ"ד איסרים אלא שזהו החוב עצמו.

ובאשר לעצם העניין שקבע המהרשד"ם שיש לחייב לפי ירידת הערך או לפי עליית הערך של הכסף חלק עליו המחנה אפרים והביא ראיה לשיטתו מגמרא (בבא מציעא דף ס ע"ב):

אי דאוזפיה מאה במאה ועשרים, מעיקרא קיימי מאה בדנקא ולבסוף קיימי מאה ועשרים בדנקא – נשך איכא, דקא נכית ליה, דקא שקיל מיניה מידי דלא יהיב, ותרביית ליכא – דלית ליה רווחא, דדנקא אוזפיה ודנקא קא שקיל מיניה. סוף סוף, אי בתר מעיקרא אזלת – הרי נשך והרי תרביית, אי בתר בסוף אזלת – לא נשך איכא ולא תרביית איכא. ותו, תרביית בלא נשך היכי דמי? אי דאוזף מאה במאה, מעיקרא קיימי מאה בדנקא ולבסוף מאה בחומשא, אי בתר מעיקרא אזלת – לא נשך איכא ולא תרביית איכא, אי בתר סוף אזלת – הרי נשך והרי תרביית.

ופירש רש"י שם וזו לשונו: "אי בתר מעיקרא אזלת – אי חשבת להני פרוטות השתא כדמעיקרא – הרי נשך והרי תרביית, שהוא יכול ליקח בהם מעה במאה, ונשכר עשרים."

מדברי הגמרא ורש"י הסיק המחנה אפרים, ששוויו של הכסף לא משתנה כי אם היה משתנה שבתחילה היה שווה מאה בדנקא וכעת שווה מאה ועשרים, לא היה זה נחשב לריבית להשיב מאה ועשרים על ההלוואה שהייתה שווה מאה וכעת שווה מאה ועשרים, שהרי זה השווי האמיתי של הכסף כעת ומדוע יחשב ריבית אם יחזיר מאה ועשרים, אלא מוכח מכך שבכסף אין שינוי שווי ועל כן השינויים הם לא בכסף עצמו אלא בכוח הקנייה שלו אך לא בשוויו.

וזו לשון המחנה אפרים:

וזהו נגד ממה שנראה מדברי התוספות בפרק הגוזל והטור. וכד דייקינן בה אינו כן, דהא בריש פרק הרבית אמרינן "אי דאוזפיה מאה בק"ך – אי בתר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מעיקרא אזלת הרי נשך והרי תרבי"ת, ופירש רש"י ז"ל "אי חשבת להני פרוטות כדמעיקרא הרי נשך והרי תרבי"ת", "אי בתר השתא אזלת לא נשך איכא ולא תרבי"ת, דמעיקרא קיימי מאה בדנקא ולבסוף קיימי מאה ועשרים בדנקא". וכתבו הרשב"א והר"ן ז"ל דהוי רבית דאורייתא, ויש מי שכתב דהוי רבית דרבנן. משמע דמדינא אינו חייב לשלם אלא מאה ואף על פי שהזולו, דאי מדינא חייב לשלם לו מאה ועשרים מה שהיה שוה מעיקרא אם כן אמאי תחשב רבית, ואי משום שהתנה באיסור – מה בכך? סוף סוף דנקא יהיב ושוה דנקא שקיל. אלא מוכח דכיון דאינו חייב לשלם דנקא אלא מאה מה שנותן לו עשרים הוי רבית.

עוד ראייה הביא המחנה אפרים מדברי התוספות (בבא קמא דף צז ע"ב בדיבור המתחיל מע"א "המלווה") שדנו בדברי רב הונא (שם בע"א) שאם "פסלתו מלכות" – את המטבע – משלם מטבע שנפסל, ולא צריך לשלם מטבע היוצא באותה שעה. וזו לשונו:

ואם תאמר: ומאי שנא מגזלן, דתניא: "גזל מטבע ונפסל – אומר לו 'הרי שלך לפניך'". משמע משום דישנו בעין, אבל ליתנהו בעין משלם כשעת הגזילה, והכא גבי הלואה – אפילו איתנהו בעין כי ליתנהו דמי דמלוה להוצאה ניתנה? ויש לומר דיש לחלק בין הלואה לגזילה, דמטבע שנפסל חשיב כהזל וכמעיקרא שוין ד' ולבסוף שוין זוזא – גבי גזלן אמרינן דכי ליתנהו בעין דמשלם כדמעיקרא, אבל גבי הלואה היכא דהזל משלם כי זולא דהשתא, כדאמרינן באיזהו נשך (בבא מציעא דף עה ע"א) "מלוה אדם כור חטין, הוזלו – נותן חטין, הוקרו – נותן דמיהן" ומטבע שנפסל ודאי הוי כהזל. ונראה דרב ושמואל סברי כרב הונא דלעיל, דלרב יהודה דחשיב מטבע שנפסל כנסדק – גבי הלואה לא מצי פטר נפשיה במטבע שנפסל, אבל לרב הונא דלא חשיב ליה כנסדק מצי פטר ליה נפשיה בנפסל.

מבואר בתוספות שאפילו נפסל המטבע ייחשב כקיים וכלא השתנה עצמותו ושערו ויכול החייב לשלם את המטבע שנפסל ללא שום תוספת ותמורה בעבור הפסד ירידת השער. דבר זה עומד נגד דעת המהרשד"ם הסובר שחוב מטבע שומר על ערכו [הגדרת החוב: ערך, לא מטבע], שהרי אפילו נפסל המטבע יכול לשלם במטבע זה – ונחשב כהזל המטבע, שבוודאי משלם כשער הזול.

6. הבדל בין שינוי בערך הכסף מחמת תנודות השוק לבין שינוי מחמת קביעת המלכות

אומנם כנגד המחנה אפרים עומדת ראייתו של המהרשד"ם מהגמרא (בבא קמא דף צז ע"ב) שמוכח ממנה שאם המלך הוסיף על המטבע או החסיר ממנו יש לשלם כפי הערך העכשווי של המטבע, שלכאורה מכאן ראייה ש'כסף' היינו ערך המטבע ויש לשלם כפי ערכו העדכני.

על כך יש להשיב ששונה דינו משינוי ערך הכסף מחמת תנודות השוק – שבזה תמיד נאמר שלא הכסף הוא זה שהשתנה אלא הפירות בשוק הם אלו שעלו או ירדו, מה שאין כן כשהמלך הוסיף במטבע עצמו או החסיר מהמטבע עצמו, שבמקרה זה אין זו ירידת ערך המטבע, אלא קבעו שזהו המטבע החדש והוא המטבע הקודם רק 'בשינוי אדרת', ועל כן בכל מקרה יש לשלם לפי המטבע החדש.

על כן אין הכרח להוציא מסוגיה זו שכל שינוי בערך המטבע – אף שינוי בכוחו – משנה את ערך הכסף כי עדיין היסוד שהכסף אינו משתנה ושערכו קיים הוא היסוד שמשאיר את ערך הכסף במקומו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אם כן יוצא שנחלקו המהרשד"ם והמחנה אפרים אם יש בכסף תנודות ואם שינויים בערך הכסף יוצרים נפקותות לגבי החזרי חוב בכסף, דעת המחנה אפרים (על פי הגמרא בבבא מציעא דף מד ע"ב ודף ס ע"ב ועל פי התוספות וחבל הראשונים בבבא קמא דף צו ע"ב) שאין שינוי בערך הכסף, לעומתו המהרשד"ם סובר שכל תנודה בערך הכסף יוצרת שינוי בשוויו שמכריח להתאים את התשלום לערכו העדכני.

כל הנ"ל הוא כאשר המלך פסל את המטבע הוסיף עליו או פחת אותו על ידי שהחסיר ממנו חלק או כל שינוי אחר שבעטיו של הכסף.

7. אם המלכות קבעה ערך חדש למטבע

אך מה יהיה הדין כשהמלך שינה את ערך הכסף והמטבע וקבע שמעתה ואילך ישווה ערך המטבע לשווי אחר? האם גם במקרה זה נאמר שדין מטבע זה הוא כדין מטבע שפסלו המלך דפסקינן שמשלם כמטבע שהלווה אף שהשתנה ערכו?

בזה נחלקו החוות דעת והחזון איש, ולכאורה אף הם בדרכם של המחנה אפרים והמהרשד"ם הולכים.

זו לשון החוות דעת (סימן קסה ס"ק א):

עיי' ש"ך (ס"ק א) דמיירי בענין שחייב ליתן לו מטבע היוצא וכו'. והיינו דוקא שהתנה לתת לו מטבע, והמטבע הראשונה נפסלה לגמרי, שאז אין שם מטבע עליו כלל, והוא התנה לתת לו מטבע. אבל אם רק פחתו המלך מכמות שהיתה, כגון שהיה הדינר זהב עשרים וחמישה דינרים והעמידו המלך על עשרים, ודאי דאין משלם לו רק המטבע שהלווה לו, דהא עדיין שם מטבע עליו רק שהוזל, כמו בסאה בסאה והוזל שאינו נותן לו רק סאה שהלווה אף שהוזל. וכן הוא בתשובת לחם רב (סימן י) – עיי' שם. וכן אם הוקר המטבע על ידי שהעלהו המלך להמטבע, מחוייב לשלם לו המטבע שהלווה אף שהוקר מחמת שהעלהו המלך, דאין במטבע משום הלואה סאה בסאה, דהא לוי' על שער שבשוק ואין לך יצא השער גדול משער של המטבע קודם שהעלהו המלך.

הרי שלדעת החוות דעת אם השתנה שער המטבע משום שהמלך פחתו או ייקרו גם זה נקרא שפסלתו מלכות ומשלם כמטבע שהלווה לו או שהתחייב לו מכל סיבה שהיא, כיוון שהכלל שאין יוקר וזול במטבע – כלל הוא שאין בו שינוי ואין יוצא מהכלל, ואין זה משנה מחמת מה השתנה שער המטבע אם מחמת תנודות השערים בעולם או מחמת שהמלך קבע כך. העיקר: המטבע – שם מטבע עליו ושוויו קיים מחמת עצמו, ואף שערכו אינו עליו, אך מטבע הוא ועל כן ערכו לא משתנה כלפי חובת החזר החוב.

לעומתו החזון איש חולק עליו וסובר שכל דברי הגמרא הם ביחס לשינוי שנוצר עקב תנודות שערים אך כאשר המלך שינה את ערכו ושערו הרי זה כמטבע שאינו קיים יותר שבוודאי חייב לשלם מטבע חדש. וזו לשונו (יורה דעה סימן עד ס"ק ח):

נראה דגזלן שגזל מאה דינרין וכל דינר ו' מעה, וציוה המלך לחשוב את הדינר ה' מעין, והוקרו הפירות נגד הדינר שאינו נחשב אלא ה' מעין, הוי כמו שפסל את דינר הראשון ועשה דינר חדש ופחתו, דמה לי עושה חדש ומה לי פחתו את זה, כיון שהפחת על פי ציווי המלך הוי כשינה צורתו. ואם בא הגזלן לשלם חשיב ראשון מטבע שנפסל שתות וחושב את הדינר ה' מעין ולא חשב כהוזל. ולא עוד אלא אפילו גזל דינר והוא בעין חשיב כנסדק

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לרב יהודה (דף צו ע"א) דחשיב 'פסלתו מלכות' כמינכרא היזיקא, ואינו אומר לו "הרי שלך לפניך" אלא מוסיף לו מעה. ולפיכך גם במלוה על המטבע צריך להוסיף את החלק שפסלתו מלכות והחוות דעת (סימן קסה) כתב שזה דין הוזל ודבריו ז"ל צריכים עיון.

הביאור בחזון איש הוא שאומנם יש למטבע לאחר שהמלך שינה את ערכו דין של מטבע שנפסל, והרי לתוספות הנ"ל דין 'פסלתו מלכות' כדין מטבע שהוזל שמשלם את המטבע עצמו ולא כמטבע חדש, אך תהיה לזה השלכה למקרה שחילקו בו התוספות – שכל הסוגיה מדברת כשהלווה לו סתם שאז משלם מה שהלווהו, אך אם 'הלווהו על המטבע' ישלם כמטבע החדש שעכשיו קבע המלך, כיוון שלאחר ששינה המלך את ערכו נחשב הדבר הזה כמי שאין המטבע של שעת ההלוואה בעולם ולכן משלם כפי המטבע בעל הערך החדש.

8. דין הכסף של היום

אומנם כל האמור לעיל הוא באשר להוזלת והוקרת ערך המטבע, שעד כה היה שווה כך וכך פרוטות ומעתה שווה סכום אחר של פרוטות, או שעד כה היה אפשר לקנות במטבע הנקוב סכום של פירות ומעתה אפשר לקנות באותו מטבע סכום אחר של פירות.

אך כבר ביארו כל האחרונים שיש לזהות כמה תקופות בהיסטוריה הכלכלית של העולם כשבכל תקופה יש גדר שונה לערך ואופי שונה לשווי מטבע הנהוגה בה.

להלן פירוט של התקופות הלקוח מתוך הספר ברית יהודה על הלכות ריבית להגאון רבי יהודה בלוי זצ"ל:

בימי הגמרא והפוסקים היו המטבעות בעיקרן בעלי ערך עצמי, לפי משקל וטיב הזהב או הכסף או שאר מיני מתכות שמהן הוטבעה המטבע, אם כי מטבע טבועה היתה שוה קצת יותר ממשקל המתכת שאינו טבוע. וכל מלכות ומדינה היתה קובעת משקל טיב וצורת המטבע העוברת לסוחר באותה מדינה. לפעמים היתה המלכות או בני המדינה פוסלת מטבע מסוג מסוים ומחליפה במטבע אחרת – אם בצורתה ואם בטיב המתכת שבה או במשקלה ושינויים אלה הוזכרו בגמרא.

בתקופות יותר מאוחרות וגם בתקופת הראשונים הרא"ש והריב"ש אנו מוצאים כבר שינויים בערך המטבעות מבלי שישנו טיבם ומשקלם.

לפני קרוב למאתיים שנה הוציאו המדינות בנוסף למטבעות בעלי ערך עצמי גם תחליפים למטבעות – אם בצורת שטרי נייר ואם בצורת מטבעות ממתכת זולה שערכן הנקוב היה כערך המטבעות היקרות – ולהלכה היה כל אחד יכול לקבל תמורתן מטבעות ממתכת יקרה. גם ערך תחליפים אלה השתנה מדי פעם על פי צו ממשלתי ולפעמים גם מתוך חוסר אמון של האוכלוסיה.

בתקופה יותר מאוחרת (לפני כארבעים שנה) בוטלה ההתחייבות של השלטון לתת נגד שטרי הכסף מטבעות ממתכת יקרה, ולאט לאט הוצאו המטבעות היקרות בכלל מן המחזור ברוב המדינות, אלא שכל מדינה היתה צריכה להחזיק רזרבות זהב בשווי המטבעות שהיא מוציאה לשוק והיה קיים פיקות בין-לאומי על כך.

בתקופה אחרת היה די בכך שהמדינה מחזיקה רזרבות של מטבע קשה דהיינו ממדינה אחרת שיש כסוי של זהב למטבע שלה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לפני כמה שנים בוטלה גם חובת החזקת רזרבות, ולמעשה יכולה כל ממשלה להוציא שטרי כסף כמעט ללא הגבלה. אך כמובן שערך הכסף של כל מדינה מוערך בשווקי העולם על פי אוצרותיה הטבעיים והסחר הבינ-לאומי (יבוא לעומת יצוא), וכל שכלכלת המדינה חלשה יותר גם ערך כספה יורד בשווקי העולם וגם בשוק הפנימי גורם הדבר לאינפלציה ולעליית מחירים בגלל ירידת ערך המטבע. ומכאן נובע הצורך לפחת מדי פעם את ערך המטבע המקומי לעומת הזהב או מטבע קשה אחרת כגון הדולר בארץ ישראל.

בשנים האחרונות חלו שינויים גדולים במדיניות המטבעות בעולם וחלק מהמדינות קבעו שער נייד למטבעותיהן, שהוא משתנה מדי פעם לפי ערכה בשוק הבינ-לאומי, אלא שאין ניוד השער משפיע באופן ישיר על היוקר והזול בתוך המדינה כי אם לגבי הסחר הבינ-לאומי.

כשאנו באים לדון ולהסיק מתוך דברי הגמרא דלעיל, ומתוך הדיון של האחרונים על פי דברי הגמרא ושאר הראיות לעיל, חשוב לציין שכל הראיות הללו נסובו על תקופת הגמרא שבה בוודאי היה למטבע ערך עצמי הן מחמת המתכת שממנה היה יצוק והן מחמת גודלו, משקלו והחשיבות שהמלכות ייחסה אליו. כך נקל להבין את דברי רב הונא לעיל שגם אם 'פסלתו מלכות' עדיין משלם הגזלן את המטבע הפסול שהרי שם מטבע עליו וערך יש לו ומה שגזל השיב.

אך כיום, כאשר אנו עומדים בתקופה האחרונה כמבואר לעיל, יש לדון אם אכן עדיין המושג כסף הוא הטיבעא שבו ואף אם הייתה הוזלה או הוקרה בערך המטבע אפשר לשלם כפי שהלווה לו, שהרי הכלל הקיים שכסף הוא ערך המטבע לא עדכני ביחס לכסף של היום, שהרי היום אין ערך למטבע, כל כולו החלטה של המלכות על גובה ערכו ומבלי החלטה זו אינו כלום, וכיצד אפשר להתייחס למטבע הנובע מהחלטה של המלכות, ללא כל שוויות מבלעדיה, כבעל ערך עצמי?

וכך כתב החזון איש (יורה דעה סימן עד ס"ק ה) וזו לשונו:

ענין המטבעות בזמננו נשתנו, שיש מטבעות שאין להם שיווי בחומרם כלום רק שהם כשטר על אוצר הממשלה ובזה הם מקיימים ערכם, וכשנפסלו אינם שוים כלום. ונראה דבזה אפילו לזה סתם – אם נפסלו ואינם מטבע כלל חייב לתן לו מטבע היוצא, דלא חשיב כהזול, דלא היה לו רק צורה והצורה נאבדה כולה. ואם מטבע החדש נפחת מפני שאין אנשים נותנין לו אמון בערך שהיה להם אמון למטבע הראשון, חשיב כנפחת. ואם הוקרו פירי בשביל זה יש לחשוב את המטבע החדש כמטבע שנפחת וצריך להוסיף למלוה את הפחת.

כלומר: כאשר מדובר במטבע שאינו מטבע מחמת עצמו ושוויו אלא מחמת הקביעה של המלכות כי צורה זו תשמש למטבע, והיא שהחליטה על שוויו ועל ערכו, אין זה דומה למטבע שעליו הסוגיות מדברות ושעל פי התוספות אם פסלתו מלכות דינו דומה למטבע שהזול, אלא כל שינוי בערכו כמוהו כמטבע חדש. על כן כאשר המלך מחליט על הוזלת המטבע או על ייקורו אין זה כמטבע שהזול אלא זהו מטבע אחר, ועל כן צריך לשלם כפי הערך העכשווי החדש. וייתכן שבמטבעות של ימינו – גם החוות דעת דלעיל שחלוק על החזון איש יודה בהם שבסוג זה של מטבעות שינוי ערך המטבע מאת המלך אינו כדין הוזלו המטבעות וכדין פסלתו מלכות.

על כן גם אם הכסף של היום מוגדר כסף לכל ענייני התורה, כגון לפדיון הבן, ומשום כך יחול גם על הכסף דידן הכלל שאין בו יוקר וזול, מכל מקום כאשר המלכות, שקבעה את הכסף

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וערכו, משנה את ערכו ושוויו ייתכן שיסברו הכול כי הרי זה כשינוי מהותי במטבע ויש לשלם כשווי העדכני של ההלוואה.

ואפשר להגדיר את הכסף של ימינו ככסף של התורה וכטיבעא, ובכל זאת להתייחס לירידת ערכו כנפסל ולייחס לו יוקר וזול, שהרי החזון איש עצמו הגדיר את הכסף של ימינו כדין כסף של התורה לכל דבר – לעניין פדיון הבן ולעניין חילול מעשר שני, ובכל זאת סבר כי הכלל שאין יוקר וזול בכסף אינו תקף כאשר המלכות היא שקובעת את ערך הכסף במקום שבו הכסף הוא כסף רק מחמת דינא דמלכותא, וכל שינוי בערכו מחייב שינוי בערך החוב שעל כן יש להצמיד את הערך המקורי לערך העכשווי.

אומנם באגרות משה (יורה דעה חלק ב סימן קיד) כתב שאין דין כסף לשטרות שלנו, והכלל שאין יוקר וזול בכסף אינו תקף כלל בכסף שלנו היום שאין בו עצמות כסף ושווי עצמי. וזו לשונו:

אבל במטבעות דהניירות – שרק מטבעות אלו איכא במדינותינו – שאין בעצמן שום שיווי, ואף שיווי דשטרי מלוכה שהיו להם, שצריכים למי שרוצה להחליפם על מטבעות כסף וזהב, שהיו מחליפין להם, גם כן אין להם, דלבד שלמעשה חזינן שאין מחליפין אותם במטבעות כסף וזהב, פירשו זה ממש שאין המלכות מחוייב לשלם להם בשום דבר. רק שמכל מקום קונים במטבעות אלו של נייר שאיכא חותם המדינה כל דבר – אולי משום שהמלכות גם כן מקבלתן בחשיבות מעות בעד המסים ובעד דברים שקונים מהם. הרי ודאי אין מקום להחשיב זה לדבר שיהיה קייץ ולא יהיה ביוקר וזול, דכיון דכל חשיבותם הוא מצד שהמלכות מקבלתן בחשיבות מעות, הרי זה שייך להוקיר ולהוזיל ענין זה, דתלוי לפי אופן הצורך להמטבע לדברים שבני המדינה משלמין להמלכות, וכן אף כשיש סבות אחרות לזה שקונים בעד ניירות אלו נמי שייך שיוקרו ויוזלו, ולא שייך שיהיה דבר קבוע וקייץ בשווי מאחר דאין לו שום שיווי בעצם. ואפשר שמה שקונים בעצם כל דבר אולי הוא משום דסוברים דהמלכות ודאי במשך הזמן ישלמו בעדם איזה סך, שלכן כשעובר עוד שנה ועוד שנה ואין משלמין כלום נתקטן אצל העם עצם המחשבה שישלמו איזה סך וגם אם ישלמו הוא רק לסך קטן מכפי שחשבו תחלה, ולכן ניזולין מיום ליום.

אם כן נמצאנו למדים כי כיום אל כל שינוי בערך הכסף שנוצר על ידי המלכות ששינתה את ערך הכסף יש להתייחס הוזה ויש לשלם את המחיר בהתאם לשינוי שנוצר בכסף.

כך ודאי לפי דעת המהרשד"ם הסובר שכל שינוי בערך הכסף יש להתאים את החוב והערך לערך של עכשיו (למעט אם נאמר שסברתו בנויה על התנאי ואז בחוב כתובה אין להצמידה למדד), וודאי לשיטת האגרות משה הסובר שלכסף של היום כלל אין גדר של כסף שעליו נאמר הכלל שאין יוקר וזול בכסף, שעל כן בוודאי שיש להוסיף על המטבע לפי הערך של היום ולעדכן את החוב לפי שער המטבע ביום התשלום. אלא שגם לשיטות הראשונים שבכסף אין יוקר וזול, ואף אם כן גם בכסף של ימינו, אך כיוון שאת הערך של הכסף היום קובעים האנשים, המלכות וחיי המסחר, על כן כל הערך של הכסף הוא כפי מידת האמון שיש לאנשים בו ועל פי זה נמדד שוויו, ולכן יש לשלם כפי שוויו כעת.

ובספר נתיבות שלום כתב שישנה סברה שיש להתחשב בשינוי ערך המטבע על פי המדד, וזו לשונו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומיהו באמת נראה שיש סברא גדולה לומר דגם לעליית המדד – האינפלציה בימינו יהא דין של פייחות שפייחתו המלך, שבזה נתבאר לעיל (אות כח) דנראה שבמטבעות של ימינו אם יהא כזה פייחות יודו כולי עלמא דצריך להוסיף על הסכום של החובות, שהרי המציאות היא שהמלכות עצמה מתנהגת בהתאם לירידת ערך המטבע, והיינו שהיא מצמידה את החובות למדד יוקר המחיה וגם מעלה את המשכורות של העובדים וגם מפחתת את שער המטבע ביחס למטבעות זרים. וכל זה מוכיח שהמלכות נותנת גושפנקא לאותה ירידה בערך המטבע, והוי כפייחות המוכרו בדיעבד על ידי המלכות, דמה לי אם מלכתחלה הכריז המלך שהשקל ייפחת בחמישית מערכו ומיד התיקרו כל המוצרים בהתאם לזה, או אם כל המוצרים התיקרו בשיעור כזה והדבר ניכר שהוא מחמת חולשת המטבע והמלך עצמו מתייחס למטבע כשזה פחות מערכו הקודם לענין חובות ומשכורות ושערי מטבע זר. ואם כנים הדברים דעליית המדד תיחשב לפעמים כפייחות שפייחתו המלך, על כל פנים כאשר הדברים נראים שאין זו עליית מחירים גרידא אלא ירידה כללית בערך המטבע, אזי אפשר שלא תהא בזה מחלוקת בין הפוסקים וכולי עלמא יודו בזה דיש להצמיד חובות למדד.

אך ישנה גם סברה שאין להתחשב בכסף של היום בירידת ערך המטבע ואין להצמיד למדד חובות, וכלשונו (קודם לכן):

והנה לענין ירידת ערך המטבע וכח הקנייה שלו הנקרא 'עליית המדד' היה נראה לכאורה דכיון שפייחות זה לא נעשה באופן ישיר על ידי הממשלה, אלא חולשת הכלכלה במדינה גורמת לעליית המחירים, לכן אף שניכר הדבר שסיבת עליית המחירים היא במטבע מכל מקום נשאר בזה הכלל שנתבאר לעיל (אות ג) דאין יוקר וזול במטבע, דכן חוקו של מטבע שהוא מהוה מעריך לחפצים ולסחורות ואין ערכו משתנה, אלא ערך המצרכים עולה. ולפי זה יש מציאות שבה המלוה נפסד הרבה וכגון שהלוה לו סך מסוים של שקלים לפני שנים רבות והיום נפחת ערכם בהרבה, והלוה וכן המזיק יחשבו פורעים את חובם בשלמות אף שירד כח של המטבע אלף מונים.

ועל כן כל עוד לא ברור שהשינוי בערך הכסף (מדד) הוא מחמת השינוי בכסף עצמו ובעטוי אף לדעת המהרש"ם אין לשנות את ערך החוב ולהצמידו לערך הכסף העכשווי לפי סברה זו. אולם לפי הסברה האחרת בהגדרת ערך הכסף של ימינו, על סוג כסף כפי שנהוג היום שאין לו שום ערך אלא כל ערכו הוא מחמת המלכות או מחמת מה שנהוג בין בני אדם אפשר שלא נאמר הכלל שאין יוקר וזול בכסף.

9. העולה מהאמור לענין הצמדת חובות.

העולה מהאמור לענין הצמדת חוב למדד, ומקרה שלפנינו - הצמדת חוב מזונות הילדים, חוב שמקורו בהסכמת הצדדים על סך המזונות שישלם האב מדי חודש בחודשו, נראה שאין מקום להצמיד חוב זה למדד יוקר המחיה, שהרי יש ספק לפנינו האם השינוי הינו בערך הכסף או שינוי מחמת המלכות ודעת בני האדם, ועל כן נכריע כפי שמכריעים בכל ספק ממון (בבא קמא מו.) "וחכמים אומרים זה כלל גדול בדין – המוציא מחברו עליו הראיה".

ב. גדר חיוב מזונות ילדים

זאת ועוד, הנדון אם יש להצמיד חוב למדד, נדון שהתברר בהרחבה לעיל, מדבר בחוב שעבר זמן רב עד שנפרע, ובינתיים ירד ערכו של הכסף ובוה מתעורר הספק האם החייב ישלם את

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הסכום המקורי או שמא יש להצמיד חוב זה למדד כדי לשמור על ערך החוב המקורי, אך לא ברור שנדון זה קשור לחוב שלפנינו משתי סיבות.

הנה יש לחקור מהו גדר חיוב מזונות הילדים. האם יש להגדיר את חוב מזונות הילדים כחוב שנוצר מעת לידת הילדים, ובאותה שעה התחייב האב לשלם את מזונותיהם עד שיגדלו, וזמני הפירעון של חוב זה הינם מידי חודש בחודשו, או שמא בכל חודש נוצר חוב על האב לשלם עבור מזונות ילדיו.

אם חוב מזונות הילדים הינו חוב שחל על האב כבר מעת לידת הילדים, אלא שזמני הפירעון הינם מידי חודש בחודשו, יש מקום לדון על הצמדת החוב למדד יוקר המחיה, שהרי יש פרק זמן ניכר בין זמן החיוב לזמן הפירעון, ושמא חייב האב לדאוג שבזמן הפירעון של כל תשלום יישמר לילדים כוח הקניה בסכום עליו התחייב מתחילה.

אך אם חוב המזונות מתחדש בכל חודש אין סיבה להצמידו למדד.

כתבנו נפקותא אחת בחקירה זו אך על מדוכה זו עמדו גדולי עולם וחקרו חקירה זו ממש בהקשר אחר.

הנדון היה האם יש לחייב במזונות ילדים, אב שהיה פיקח ונהיה שוטה. אם נאמר שחיוב המזונות חל בשעת לידת הילדים, הרי חל עליו חיוב בעודו פיקח ונכסיו השתעבדו לחיוב זה, וניתן לגבות החוב אף עתה כשהוא שוטה. אך אם נאמר שזה חיוב המתחדש מידי חודש בחודשו, הרי אם באנו לדון על החודש הנוכחי, לא נוכל להחיל חיוב שהרי האב שוטה.

נצטט מפד"ר הנ"ל המובא בפד"ר חלק ב' עמוד 304-305 את דברי הגר"א גולדשמידט בוויכוחו עם הגר"ש אלישיב כולם זצ"ל:

והדברים צריכים ביאור, כי התינח בכל חוב בעלמא, הרי החיוב חל בשעת ההתחייבות, והנכסים משתעבדים אז לחוב כולו, לכן לא פקע השעבוד גם אחרי שלא קיים כבר אדם בר חיוב. וכך יש גם מקום לומר לעניין חיוב מזונות אישה, לפי הדעה כי החיוב חל בשעת הנישואין למשך כל תקופת הנישואין, מפני שעילת החיוב היא מעשה הנישואין (או הקידושין, עיין בספר יד - רמ"ה בבא בתרא דף קכ"ו ע"ב), ומכיון שמעשה זה מחיל על הבעל חיוב מזונות לכל תקופת הנישואין בעתיד, משתעבדים ממילא נכסיו לחיוב המזונות הללו כולם.

אבל במזונות ילד, עילת החיוב מכח תקנת חכמים היא האבהות, ומכיון שהחיוב הוא מכח הוויית האבהות, הרי לכל זמן וזמן, עילת החיוב לאותו זמן היא הוויית האבהות אז. וכלל וכלל לא מסתבר להגדיר ולומר כי לידת הילד היא המולידה את החיוב, ועמה נתחייב האב ונשתעבדו נכסיו למזונות כל התקופה אשר אב חייב במזונות ילדו. עיין פסק - דין בית הדין האזורי תל - אביב בתיק /מאה שלש/ - יז, פורסם בפסקי דין בתי דין רבניים כרך ב', עיין שם בעמודים /שבעים ושבע - שמנים ושתים/, /תשעים - תשעים ואחת/.

ואם כה, הרי אין מקום לומר, כי האב נתחייב בהיותו פיקח במזונות הילד, וגובים לכן מנכסיו שנשתעבדו לכך אז; כי אם הוא עצמו לא נתחייב אז במזונות של הזמן שלעתיד לבא, נכסיו האיך נשתעבדו. עיין בפסק הדין הנ"ל בעמוד /שמנים ואחד/.

ואם לא נאמר כך, אלא שהכל תלוי בשעבוד הנכסים ממש, ובדלית ברירה נגיע לדי מסקנא כי אכן בלידת הילד נתחייב האב ונשתעבדו נכסיו למזונות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בעתיד, ולכן תנאי הוא בדוקא שהיה פיקח בשעת הלידה ונשתעבד אז, - אם כן ניאליץ לצעוד צעד נוסף ולהחיל עוד תנאי בדבר, והוא כי הגביה לא תהא אלא אך ורק מנכסים שהיו לאב בשעת הלידה, ולא מנכסים שנפלו לו אחרי זה, כי על אלו הרי מעולם לא חל השעבוד, ומכל שכן שאי אפשר יהא לגבות משכר עבודתו אחרי הלידה; ואין דבר זה מתקבל על הדעת כי המשמעות היא שבנשתטה גובים ממנו כדרך גביית כל מזונות, בלי הגבלה לנכסים שהשעבוד יכול לחול עליהם בשעת הלידה.

ובהכרח הוא שהחיוב הזה מתחילתו על הנכסים הוטל, גם אם הגברא אינו בר - חיובא, ותקנת חכמים כך היתה, - אם כי אמנם גדר החיוב על נכסים בלבד טעון הסבר.

אלא שכאמור אין כל צורך, לעניין הערעור שלפנינו, להכריע בדבר, כי בין כך ובין כך חייב המערער דנן מדין צדקה, כמבואר היטב בפסק דינו של כב' הגרי"ש אלישיב, ולכן מעדיף אני לדידי להשאיר שאלה זו בצריך עיון עד לעת מצוא. אליעזר גולדשמידט

הנה כי כן נחלקו בזה גדולי עולם ונשארו בצריך עיון, ויש השלכה בספק זה על הנדון שלפנינו אם להצמיד חיוב המזונות למדד, וככל חיוב המוטל בספק לא נוכל לגבותו על פי הכלל הידוע – המוציא מחבירו עליו הראיה.

ג. הבחנה בין התחייבות על ידי הבעל לבין התחייבות על ידי בית הדין

אולם גם אם נאמר שיש מקום להצמיד את חיוב המזונות למדד, וכן מצאנו בכמה פסקי דין, שקבעו חיוב מזונות כולל הצמדה, היה הדבר דווקא במקרים בהם צפה בית הדין שאם יקבעו סכום קבוע למזונות חודשיים, יש חשש ממשי שבגלל המצב הכלכלי בארץ, ובעיקר מהעבר הרחוק בו תנודות שער המטבע היו גבוהות, כוח הקניה הקיים בסכום שנקבע למזונות הילדים עלול להישחק, ובמשך הזמן לא יהיה בסכום זה בכדי לכלכל את הילדים באופן הראוי, ולכן קבעו בית הדין מראש ואף הודיעו זאת בפסק הדין כי הסכום הראוי למזונות הילדים הוא נכון לחודש או שנה זו, אך יש להצמיד את הסכום למדד יוקר המחיה כדי לשמור על זכות הילדים למזונות מספיקים.

כמו כן אנו מוצאים פעמים רבות בהסכמי גירושין חיובי מזונות הצמודים למדד, ובאופן זה ודאי החיוב חל על הבעל כפי הסכמתו להתחייב.

אולם אם הצדדים חתמו על הסכם גירושין בו התחייב הבעל חיוב מזונות בסכום חודשי, ולא הוזכר כלל עניין ההצמדה למדד, הרי זה החיוב ואין בלתו, ואין מקום לבית הדין להתערב ולשנות סעיף בהסכם הגירושין ולהצמיד את חיוב המזונות למדד נגד רצונו המפורש של הבעל לא להתחייב בהצמדה. ניתן לומר שבאופן זה הסכום אותו התחייב האב לשלם מדי חודש בחודשו, זמן החיוב של כל תשלום מתחיל רק מהזמן בו הוא צריך להשתלם ועל כן אין להצמידו למדד יוקר המחיה ללא הסכמת האב המתחייב.

ומצאתי פסק חשוב בנושא ייחודי זה הדין בהצמדת חיוב המזונות למדד, ומבחינן בין אופן שבית הדין קבע את ההצמדה או הבעל התחייב לשלם את תשלום המזונות בהצמדה למדד, לבין מקרה שבהסכם הגירושין נקבע בפירוש שתשלום המזונות אינו צמוד למדד, ובאופן זה ודאי אין לשנות את ההסכם נגד רצון המתחייב. וכן נאמר בפד"ר חלק י"א עמוד 250:

לפענ"ד אין ראיה לנדון דידן מפסק הדין של בי"ד זה בהרכב זה בתיק /נ' - לז מתאריך י"ג אייר תשל"ז, באשר שם בפסק הדין מדובר כאשר בהסכמי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הגירושין התחייב האב בסכום קבוע למזונות הבת ללא כל הצמדה, והם התגרשו על סמך הסכם זה מבלי להזכיר בו שום הצמדה, כפי שצוין על ידינו בנמוקי פסק - הדין דאז. ושלוש שנים לאחר מכן, בתביעת האישה להגדלת המזונות שהוגשה לביה"ד האזורי ע"י האם, הגדיל ביה"ד האזורי את סכום המזונות מתאריך פסק הדין והצמיד את הסכום החדש למדד יוקר המחיה, ודחה את בקשת האב לעכב ביצוע של פסק הדין על ההצמדה.

נגד פסק דין זה ערער האב וקבלנו את הערעור של האב באופן חלקי, ובטלנו את ההצמדה שהוטלה ע"י ביה"ד על האב, בניגוד גמור לרצון המתחייב ובניגוד להסכם הגירושין. על זה כתבנו בפסק הדין כי העניין הזה של הצמדה למדד גורם לעתים - לאי צדק (לעתים, דייקא). לפענ"ד, ביה"ד רשאי לקבוע צרכי המזונות של הקטינים ולחייב את האב בתשלומים כפי יכולתו הכלכלית ורמת החיים שהורגלו בביתו. ואפילו ביה"ד היה מצמיד את חיוב המזונות למדד המשתלם לשכירים, שפיר דמי, והיה זה סביר לעשות זאת. אבל אל לביה"ד ליזום תמיד, וביחוד אצל שכירים שמשכורתם צמודה למדד אחר, הצמדה למדד יוקר המחיה, כאשר המערער - האב התנגד לו בשני הסכמי הגירושין.

מה שאין כן בנידון דידן שהסכם הגירושין מבוסס על התחייבות מפורשת של האב להצמיד את מזונות הבת למדד יוקר המחיה. והוא ידע מראש את המצב האינפלציוני השורר במדינה וגם סבר וקיבל ושילם במשך שנים לפי מדד יוקר המחיה, ופתאום דורש את ביטול ההצמדה, לה התחייב מפורשת. וכבר הוכחנו מגדולי הפוסקים ששינוי ערך המטבע היתה מילתא דשכיחא גם בימיהם. על אחת כמה וכמה בימינו שהמטבע פוחתת והולכת והיוקר מאמיר מיום ליום. איך יכול ב"ד לבטל התחייבות.

מתבאר בפסק הדין הנ"ל כי אם בית הדין חייב את הבעל במזונות הילדים, הרי באופן זה יש אפשרות לבית הדין לקבוע כי סכום המזונות הוא סך של כוח קנייה נכון לאותו יום, ויכול בית הדין להצמיד סכום זה למדד יוקר המחיה. כמו כן התברר שאם בהסכם הגירושין התחייב האב להצמיד את חיוב המזונות, אינו יכול לאחר זמן להתנער מהצמדה זו. ומאידך, אם בהסכם הגירושין התחייב האב בתשלום מזונות שאינו צמוד למדד, אין לקבל טענת האישה לאחר זמן לחייבו בהצמדה, ובמקרה שבית הדין האזורי חייב את הבעל בהצמדה בניגוד להסכם וללא הסכמת הבעל, בית הדין הגדול ביטל הצמדה זו.

כאשר החוב נקבע בין האב לבין האם בהסכם הגירושין ואינו כולל הצמדה למדד, אין לבית הדין את היכולת להצמיד למדד ללא הסכמה של הצד המתחייב, וזאת משום שבהסכמתם לסכום קבוע, הסכימו הצדדים להגדיר סך זה כחוב ממון המתחדש בכל חודש, ונמצא אם כן שאין כלל פרק זמן בין התחלת החיוב לתשלום, ולא שייך לטעון שבמשך הזמן כוח הקנייה של החוב נשחק, ולכן אין מקום להצמיד חוב זה למדד.

מלבד כל האמור, הרי במקרה הפרטי שלפנינו יש לדון אם כלל קיים חיוב מזונות הילדים כמשמעותו הפשוטה. שהרי ההסכם שגובש בין הצדדים כולל מספר סעיפים בהם זכויות וחובות לכל אחד מהצדדים, ואם כן הסכום החודשי של 4000 ש"ח שנקבע בהסכם אינו בהכרח "חיוב מזונות" שעליו יש לדון כאמור לעיל אם הוא חל מיד או חל בכל חודש, אלא תשלום כללי על כל תביעות האישה, ואם כן לא שייך כלל לדון על הצמדה, אך אין צורך להאריך בזה כי בלאו הכי דעת בית הדין לדחות את בקשת האישה להצמיד למדד את חיוב האב, ללא הסכמת האב.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועל כן דוחה בית הדין את בקשת באת כוח האישה לחייב את האב להצמיד את החוב שהסכים לו - כאמור לעיל בהסכם – למדד יוקר המחיה.

ד. תביעת שמא לחוב מזונות עבר

אף בעניין הבקשה של באת כוח האם לחייב את האב במזונות עבר וכפי שהתחייב כעת בארבעת אלפים ש"ח יש לחייבו אף על העבר – דינה להידחות.

בית הדין כבר אמר את דברו בהחלטתו מתאריך ה' באדר ב' תשע"ט (12.3.19) ודחה את הבקשה ונחזור שוב על עקרונות הדברים.

תביעה לפירעון חוב, כאשר התובע תובע ב"שמא" ואף מודה במקצת מהפירעון של התביעה, דינה להידחות.

התובעת בבקשתה טוענת שהאב חייב לשלם מזונות עבר בסכום של 4000 ש"ח אך מודה כי נכון הדבר שהאב שילם עד היום חלק מהמזונות אך צריך לשקול ולבחון את הסך ששילם שאינו ידוע לה.

כנגדה טוען בא כוח האב כי האב שילם את מזונות הילדים, ובעת ההסכם, בקשה זו לא עלתה, כך שאין עוד חובות, וכל ההסכמה שלו לשלם עבור מזונות ומדור ילדיו 4000 ש"ח לכל חודש, הייתה רק לצורך מזונות החל משעת ההסכם ולא על מזונות עבר.

כך שלדעת התובעת האב שילם את מזונות הילדים, אף שאינה יודעת כמה, ולדעתה יש לבחון את הסך ששולם ולהפחיתו מסכום שהאב התחייב, ולדעת האב ובא כוחו אין לחייב זאת מהטעמים הנ"ל.

בשולחן ערוך חושן משפט סימן ע"ה סעיף י"ז נאמר כך:

כל טענת ספק אין משביעין עליה כלל, כיצד, אמר לו כמדומה לי שיש לי אצלך מנה או מנה שהלוייתי לך כמדומה לי שלא פרעתי, פטור אף משבועת היסת, ואפילו לצאת ידי שמים אינו מחויב, כיון שתובע אומר שמא והנתבע אינו מודה לו ואומר ברי וכו'.

והסמ"ע שם בס"ק מ"ד מוסיף ואומר:

בבית יוסף וכו' אם תובע זה אינו ידוע לשום שיעור נזקו שהזיקו, אין משביעין על כפירת תביעה זו, ואין עליו אלא חרם סתם על מי שיודע שהזיק את חברו וכמה הזיקו.

כך שאין לחייב בטענת שמא, ובוודאי מי שטוען ברי שאיני חייב, הן משום ששילם את המזונות והן משום שבהסכם כולל מסיימים את כל התביעות בין הצדדים, ואין להעלות תביעות נוספות שלא דובר עליהם ולא עלו בעת אישור ההסכם.

ועל כן אף דינה של תביעה זו להידחות.

מסקנה

1. תביעת האם להצמיד למדד את התחייבותו של האב למזונות הילדים בניגוד לרצונו – נדחית.

2. תביעת האם לחייב את האב במזונות עבר של הילדים – נדחית.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אפשר לפרסם לאחר השמטת פרטים מזהים ובתוספת תיקוני לשון עריכה וסגנון.

ניתן ביום כ"ד באדר ב התשע"ט (31/03/2019).

הרב דוד גרוזמן

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה